

УДК: 339.924:+334.726

Шинкаренко В. І.*

АСЕАН В ОТОЧЕННІ АЗІАТСЬКИХ СУСІДІВ: ВІД КОНФРОНТАЦІЇ ДО ПАРТНЕРСТВА

В статті аналізуються основні етапи розвитку відносин між Асоціацією держав Південно-Східної Азії та провідними регіональними державами Східної й Південної Азії; окремої уваги надано з'ясуванню впливу цих взаємин на формування системи безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Ключові слова: безпека, зовнішня політика, міжнародний тероризм, партнерство, холодна війна.

The article spotlights the main stages of relations' development between the Association of Southeast Asian Nations and leading regional states of East and South Asia; special attention is paid to elucidating of this interaction influence on formation of security system in the Asian-Pacific region.

Key words: security, foreign policy, international terrorism, partnership, cold war.

В статье анализируются основные этапы развития отношений между Ассоциацией государств Юго-Восточной Азии и ведущими региональными государствами Восточной и Южной Азии; отдельное внимание уделено выяснению влияния этих взаимоотношений на формирование системы безопасности в Азиатско-Тихоокеанском регионе.

Ключевые слова: безопасность, внешняя политика, международный терроризм, партнерство, холодная война.

Міжнародні проблеми глобального й регіонального рівня невпинно підштовхують азійські держави до економічної інтеграції, за допомогою котрої їхні державно-політичні еліти сподіваються посилити свої позиції в мінливому світі й захистити країни від фінансових потрясінь. Тому в науково-експертному товаристві АСЕАН, за урядової підтримки, було опрацьовано концепцію всеохоплюючого економічного партнерства задля створення зони вільної торгівлі з країнами Східної та Південної Азії. Розрахований на 10 років проект формування Східно-Азійського співтовариства (САС) був представлений 23 жовтня 2009 р. на 15-му саміті АСЕАН у Таїланді.

Реальності задуму додає той безперечний факт, що регіон Південно-Східної Азії посідає вагоме місце в зовнішньополітичних конструкціях КНР, Японії, Південної Кореї й Індії з огляду на свій геоекономічний та геополітичний потенціал, а також тенденцію зростання нетрадиційних загроз. Адже з погляду міжнародної безпеки Південно-Східна Азія є відносно спокійним регіоном, порівняно, наприклад, із Близьким Сходом чи навіть Південною Азією, включаючи Афганістан. Китай та Індія проходять в своєму розвитку ста-

* здобувач кафедри міжнародних організацій і дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: професор Матвієнко В. М.

дію успішних і результативних ринкових реформ та соціально-економічної модернізації, що змушує їх розглядати стабільність у регіоні «Великої Східної Азії» в якості ключового завдання своєї політики.

Але за доби холодної війни й біполярного протистояння для відносин як Індії, так і КНР з членами АСЕАН була властива певна напруженість, оскільки одним із головних мотивів створення Асоціації виступав саме антикомуністичний чинник. В безпековому контексті, з одного боку, це пояснювалось початковим сприйняттям учасниками Асоціації реальності китайської комуністичної загрози в формі експорту революції, а з іншого – Індії пропонувалось вступити до новоствореної організації, але вона відмовилась. Ставлення Індії до АСЕАН було хоча й не ворожим, однак позначене певною настороженістю: індійське керівництво розглядало Асоціацію в якості американського «імперіалістичного» партнера в регіоні, у відповідь на що АСЕАН оцінювала Індію як «васала СРСР».

Тісні зв'язки Індії з Радянським Союзом, у тому числі військові, підписання з ним 9 серпня 1971 р. Договору про дружбу й співробітництво, прихильна до СРСР позиція Нью-Делі з афганської проблематики, нарощування військово-морських потужностей країни, підтримка пров'єтнамського режиму Хенг Самріна в Камбоджі виступали серйозними подразниками у взаєминах Індії з країнами АСЕАН. В той час як камбоджійсько-в'єтнамський чинник, включаючи напад КНР на СРВ в лютому 1979 р., зумовив «китаєцентричний» прохолодний характер політики Індії щодо Південно-Східної Азії, цей же чинник значною мірою сприяв розбудові відносин між КНР та АСЕАН у 1980-х рр. [1, р. 334-335].

Успішна ринкова трансформація та глобалізація економіки КНР дозволила розраховувати на неї як найбільш зацікавленого учасника інтеграційних процесів у регіоні. Китайська модель «чотирьох модернізацій», започаткована в грудні 1979 р. й працююча відтоді в цивілізаційному ключі, дуже нагадувала ту, що виникла трохи раніше в регіоні АСЕАН на основі таких компонентів:

- політична стабільність, забезпечена авторитарною владою;
- економічний динамізм, що впливає з оптимальної комбінації ринку та державного регулювання;
- офіційний націоналізм, який налаштований на зміни й при цьому не відлякує будь-якого іноземного інвестора [2, с. 48-51].

Очевидно, жоден із міжнародних акторів не оцінив трансформацію офіційного Пекіна від маоїстської революційності до реформістської поміркованості Ден Сяопіна, від політизованого мислення в дусі «великих стрибків» до дедалі більш економізованого курсу наступних десятиліть так високо, як лідери «первісної» АСЕАН-5 з їхнім жорстким антикомунізмом. Спостерігаючи як Народний Китай відходить усе далі від лівацької ортодоксії до «нормального» націоналізму, добиваючись успіхів в економіці й перетворюючи тоталітарні механізми верхівкового контролю в авторитарні, керівники Індонезії, Малайзії, Сінгапуру, Таїланду й Філіппін вже бачили в ньому свого партнера за всією сукупністю політичних і економічних критеріїв.

У супротивному випадкові виявилось б неможливим розширення АСЕАН за рахунок В'єтнаму, Лаосу й Камбоджі, де при владі й досі перебувають партії – прямі спадкоємці Комуністичної партії Індокитаю. Адже саме китайський досвід модернізації переконав засновників АСЕАН, що можливий некатастрофічний, продуктивний вихід із комуністичної системи в їхній власний модуль розвитку. Тому й прийняття «індокитайців» до Асоціації відбувалося лише тоді, коли з'ясувалося, що вони фактично наслідують вибір КНР.

Китай, зі свого боку, старанно врахував уроки конфронтації з країнами АСЕАН 1960-1970-х рр., опанував запропоновані ними «правила гри» й на момент азійської фінансової кризи 1997-1998 рр. запевнив сусідів, що, коли не брати до уваги територіальні суперечності в Південно-Китайському морі, він є цілком прийнятним безпечним партнером (ще в період першої фази ядерної кризи в КНДР голова КНР Цзянь Цземінь на зустрічі в Сіетлі з В. Клінтоном заявив президенту США, що Китай не допустить застосування сили проти Північної Кореї [3, с. 107]).

Тільки-но члени АСЕАН зіткнулися з обвальним знеціненням національних валют (постраждали, втративши 20-60% вартості, практично всі регіональні грошові одиниці, а індонезійська рупія знецінилася в 4 рази), що призвело до паніки серед іноземних інвесторів, як КНР уперше продемонструвала себе в якості держави, відповідальної за весь регіон «Великої Східної Азії», причому не лише завдяки суттєвій фінансовій допомозі країнам ПСА, яка лише в першій половині 1998 р. склала 4 млрд. США. [4, с. 41].

Допомога Пекіна врятувала гонконгський долар, що в свою чергу стабілізувало валютні ринки учасників АСЕАН. Але найбільший внесок в оздоровлення економіки регіону КНР зробила тим, що зберегла стабільність власного юаня, інакше фінансова криза мала б катастрофічні наслідки для країн регіону, а можливо, і для всього євразійського економічного простору. Країни АСЕАН офіційно висловили свою вдячність Пекіну, водночас надавши китайському бізнесу широкі можливості для капіталовкладень. У відповідь на це глава Центрального банку КНР заявив, що «обов'язок Китаю як великої держави – підтримувати фінансову стабільність у регіоні».

Зближення з принципових геостратегічних питань відразу ж відбилося на стрімкому збільшенні товарообігу між КНР і країнами АСЕАН: уже в 1999 р. його обсяг, порівняно з попереднім роком, зріс на 16,9% і склав 24,173 млрд. дол. США. У схемі співробітництва «АСЕАН + 3» Китай посів ключову позицію – не того, «кого залучають», а того, «хто залучає» [5, с. 118]. Відтоді правомірність такої «зміни віх» підтверджувалася не лише феноменальними темпами господарського росту КНР, а й перетворенням країни на своєрідний взірць східноазійської політичної культури.

Адже саме за прикладом Китаю та з оглядкою на нього інші азійські держави, що розташовані поза межами АСЕАН, але прагнуть грати на цьому полі, активізували переговори про свободу торгівлі з учасниками Асоціації, підвищили рівень порозуміння з нею, приєднуючись до Балійського договору (як це зробили, після КНР, протягом 2003-2008 рр. Індія, Японія, Пакистан, Республіка Корея, Росія, Бангладеш, Шрі Ланка і КНДР), а також оформили з учасниками АСЕАН відносини «стратегічного партнерства».

Водночас не варто скидати з рахунку й те, що в рамках своєї «Великої стратегії» Китай розглядає здобуття ним політичного впливу на країни ПСА через економічну залежність регіону як засіб врівноваження та зменшення контролю США над стратегічними регіональними «choke points» (вузькими морськими протоками), через які проходить 80% імпортованої КНР нафти. Потреба в цьому пояснюється тим, що блокування тієї ж Малаккської протоки розглядається американськими аналітиками як найбільш проста і водночас ефективна тактика нейтралізації КНР, оскільки матиме катастрофічні наслідки для економіки Китаю та його збройних сил. З метою протидії подібним планам, Китай, паралельно з включенням таких «чутливих» районів до радіусу дії свого ракетного арсеналу, працює над створенням із країнами АСЕАН спільної оборонної системи (з можливістю оренди військово-морських баз), що значно обмежило б свободу дій супротивника КНР в цьому регіоні [6, с. 75].

В свою чергу, Індією в 1991-1992 рр. була розроблена нова політика – «Погляд на Схід» (Look East Policy), що зумовлювалася такими чинниками:

- впровадженням нового принципу економізації зовнішньої політики;
- прагненням Нью-Делі вийти з певного стану регіональної ізоляції, спричиненого наступальною поведінкою Індії в Південній Азії;
 - усвідомленням керівництвом республіки того, що Південно-Східна Азія - єдиний регіон, де політико-стратегічні та економічні умови дають Індії можливість відігравати вагомий роль поза Південною Азією;
 - намірами збалансувати зростаючу китайську присутність у регіоні, а в більш жорсткій формі – розрахунками на стримування китайського експансіонізму, хоча на офіційному рівні роль китайського чинника заперечується;
 - підвищенням значення Південно-Східної Азії для енергетичної безпеки Індії; в 1999 р. офіційний Нью-Делі оголосив, що його стратегічні інтереси простягнулись від Перської затоки до Малаккської протоки [7].

Безперечно, індійський уряд намагається нині компенсувати недостатню в минулому увагу до регіону ПСА шляхом інтенсифікації зв'язків по лінії енергетичної безпеки. Адже Індонезія, Малайзія, Бруней-Даруссалам, В'єтнам і М'янма мають значні розвідані запаси енергоносіїв (нафти, природного газу й кам'яного вугілля), що, згідно з прогнозами, в найближчому майбутньому будуть лише збільшуватися. Тому розвідка й видобуток індійськими компаніями енергоресурсів у країнах ПСА став важливим напрямком взаємодії. До того ж імпортувати вугілля з країн АСЕАН морським шляхом для Індії дешевше, ніж транспортувати його залізницею в межах самої республіки з районів видобутку (Біхар і Західна Бенгалія) до інших промислово розвинених штатів країни.

Таким чином, політика «Погляду на Схід» від початку розглядалась індійським урядом у якості важливої платформи для переходу з регіонального на метарегіональний рівень, оскільки статус впливової сили в Південно-Східній Азії дозволяв вийти на рівень взаємодії в масштабах АТР. Нині Індія та Китай є не просто зростаючими «центрами сили», наділеними перспективами й можливостями переходу з регіонального на глобальний рівень міжнародної діяльності. Їхнє суперництво також набуває нової якості, перетворюючись у велику гру в Світовому океані, де США дедалі більше підтримують Індію в її прагненні врівноважити потужність і «мирний наступ» КНР.

Співробітництво країн Асоціації з Індією вже має тривалу історію, обумовлену, передусім, територіальною близькістю, а знаковою подією в якісній зміні взаємин АСЕАН та Індії став не лише офіційний зовнішньополітичний курс «Погляд на Схід», ухвалений індійським урядом у 1992 р. і зорієнтований на учасників Асоціації, а й надання Індії в грудні 1995 р. статусу повноправного діалогового партнера АСЕАН та створення в листопаді 2002 р. механізму взаємодії між Асоціацією й Індією в рамках самітів АСЕАН+1.

Наступного року Індія приєдналася до Договору про дружбу і співробітництво 1976 р. й визнала без'ядерну зону в ПСА. Окрім щорічних самітів лідерів держав, АСЕАН підтримує постійний контакт з Асоціацією регіонального співробітництва Південної Азії (СААРК), де Індія відіграє провідну роль, і бере участь у форумах Діалогу зі співробітництва в Азії, ініційованого Таїландом. Індія також висловила повну підтримку 2-й Декларації згоди й планам створення Спільноти АСЕАН.

З огляду на величезний потенціал КНР та Індії (демографічний, фінансово-економічний, військово-стратегічний, культурно-цивілізаційний), двосторонні індійсько-китайські взаємини багато в чому визначають стабільність на регіональному та метарегіональному рівнях. Отже, обидві держави не лише безпосередньо впливають на систему міжнародних відносин в Азії, а й беруть помітну участь у формуванні континентальної структури безпеки. Водночас політичні й торговельні інтереси двох світових держав, що перетинаються,

змушують як Індію, так і Китай звертати якомога ретельнішу увагу на розвиток відносин із країнами АСЕАН.

В Асоціації склалася певна ієрархія впливовості міжнародних центрів сили, які діють у регіоні ПСА: на вищому щаблі знаходяться США та Китай (хоча КНР за деякими позиціями ще наздоганяє Японію), другий ярус займає Японія, до якої підтягується Індія. В цьому контексті провідними політологами-міжнародниками прогнозуються такі можливі варіанти розвитку подій:

1) КНР самостійно або за погодженістю зі США (якщо між офіційними Пекіном і Вашингтоном виникне домовленість щодо глобального розподілу сфер впливу) прагнучиме позбавити Індію та Японію південно-східно-азійського стратегічного простору в тихоокеансько-азійській безпековій конфігурації. З метою створення контрбалансу таким спробам останніми роками відбувається нарощування стратегічного та військового партнерства між Індією та Японією, враховуючи, серед іншого, підтримку ними ідеї багатополусної безпеки в АТР в цілому [8]. Як зазначає російський дослідник Н. Лебедева, всупереч бажанню, Індія опинилась певною мірою в ролі «козирної карти» в складній грі між Китаєм та Японією за верховенство у новостворюваних структурах регіону АСЕАН. Тому Пекін від самого початку прагнув обмежити кількість учасників Східно-Азійського саміту, а Японія виступила з пропозицією запрошення на нього Індії, а також Австралії, Нової Зеландії та інших країн, щоб «розмити» досить міцні позиції Китаю (на думку Пекіна, так само як і Японія, ці країни здатні проводити там проамериканську лінію). Щоб не допустити такої перспективи, Китай нарешті погодився з пропозицією включення Росії в створювану систему міжнародного порядку у «Великій Східній Азії» [9];

2) Індія стане самостійним і самодостатнім центром впливу в Південно-Східній Азії, альтернативним як щодо Китаю, так і Японії;

3) стримування Китаю в регіоні на основі існуючого військово-стратегічного партнерства США з Японією, Тайванем і Південною Кореєю, а також за рахунок посилення стратегічного партнерства між Індією та США, включаючи можливе отримання американськими військовослужбовцями доступу до індійських військових баз та інфраструктури [10, с. 80];

4) на думку австралійського оглядача А. Бойда, АСЕАН і далі відіграватиме роль буферу між конфліктуєчими інтересами Китаю, Індії та Японії, однак центр тяжіння угруповання поступово переміщуватиметься в бік КНР. Водночас динамічне співробітництво між АСЕАН та Китаєм призведе до покращення політичних відносин та відкладання в бік проблем територіальних претензій, а відтак – виступатиме чинником регіоноутворення [11].

Отже, на відміну від Південної Азії, яка є ареалом природного домінування Індії, роль Нью-Делі в Південно-Східній Азії поки що зводиться до чинника рівноваги стосовно інших великих держав, насамперед, Китаю. Разом з тим, в останні роки в Південно-Східній Азії спостерігаються дві паралельні тенденції в сфері безпеки:

1) безпекова взаємодія між державами регіону і позарегіональними державами на двосторонньому рівні;

2) створення багатосторонніх механізмів безпеки, що, серед іншого, зумовлено посиленням таких нетрадиційних загроз, як піратство, міжнародний тероризм, об'єднання на регіональному рівні екстремістсько-терористичних сил країн Південної та Південно-Східної Азії, природні катастрофи, наркотрафік, торгівля людьми тощо.

Наразі існує об'єктивна зацікавленість південно-східно-азійських країн в об'єднанні ресурсів із позарегіональними державами, включаючи насамперед Індію та Китай, задля

більш ефективного подолання вищезгаданих загроз та створення регіональної системи кооперативної безпеки. Поряд із цим, глибина інтересу асеановських країн у співробітництві з Індією в безпековій сфері значним чином залежатиме від поведінки КНР в регіоні.

Третій об'єкт регіональної зацікавленості АСЕАН – Японія вже давно стала моделлю модернізації для країн Східної й Південно-Східної Азії, перетворилась на одного з найбільших торговельних партнерів, найважливіше джерело прямих інвестицій і найціннішого постачальника технологій для всіх економік ПСА. В зв'язку з економічною кризою 2008-2009 рр. Японія виділила багатомільярдні ресурси на підтримку фінансової стабільності в менш розвинених членах АСЕАН. Але на тлі тієї ж фінансової кризи та в процесі подолання її наслідків країни Асоціації сконцентрувалися саме на Китаї як головному економічному стабілізаторові регіону, від якого чекають подальшого зміцнення національної валюти й підтримання високих темпів господарського зростання за рахунок внутрішнього попиту.

Хоча початок взаємин АСЕАН із Японією традиційно датується створенням у листопаді 1973 р. спільного Форуму зі штучного каучуку, офіційні відносини діалогового партнерства були встановлені лише після завершення В'єтнамської війни й проведення Першого саміту АСЕАН на Балі 23-24 лютого 1976 р. В умовах швидкого скорочення військово-політичної присутності США в регіоні Японія охоче брала на себе роль активного партнера у встановленні миру й стабільності в ПСА. Саме в цьому крився сенс доктрини «від серця до серця», проголошеної 18 серпня 1977 р. прем'єр-міністром Японії – Фукудою Такео в його виступі у Манілі. Відтоді офіційний Токіо підтримував усі починання й проекти АСЕАН, створивши Фонд культурного обміну, проводячи регулярні зустрічі глав зовнішньополітичних відомств, скликаючи численні конференції й форуми.

А оскільки й на сер. 2010-х рр. КНР, як і раніше, сприймається в АСЕАН із певним дискомфортом і тривогою, регіональні лідери вбачають у Японії своєрідний «баланс» КНР, що дозволяє Асоціації, з одного боку, стримувати Китай, а з іншого – грати на змаганні Токіо й Пекіна за лідерство у відносинах із АСЕАН. Причому навіть в умовах зростання значення китайського чинника в керівних колах Асоціації ніхто не прагне робити вибір між Китаєм і Японією: для них по-своєму важливі обидва економічні гіганти.

На відміну від перших повоєнних десятиліть, коли на Японію в країнах АСЕАН дивилися з недовірою й підозрою, нині ця держава сприймається в громадській думці ПСА більш дружньо й швидше як партнер, що розуміє потреби країн регіону та їхні прагнення. Японська допомога під час азійської кризи 1997-1998 рр. була зустрінута елітами країн АСЕАН зі щирою вдячністю, адже жодна японська корпорація не залишила Асоціацію й продовжувала працювати, незважаючи на втечу капіталів західних держав. Фінансова допомога Японії також виявилася значною й, головне, вчасною.

Протягом останніх десятиліть Японія продемонструвала обережний і прагматичний підхід до ПСА, кожного разу уникаючи, на відміну від США і Євросоюзу, втручання у внутрішні справи країн АСЕАН. Хворобливі й болючі спогади народів регіону про японську окупацію під час Другої світової (Тихоокеанської) війни та антивоєнна ст. 9 конституції Японії 1947 р. заважали всебічному військово-політичному співробітництву Асоціації з Японією, натомість в інших сферах імперія виявила себе найактивнішим чином. Проголошена в 2002 р. «доктрина Коїдзумі», яка закликала до тіснішої співпраці АСЕАН із Японією щодо розвитку економіки й зміцнення безпеки, була в цілому позитивно зустрінута в країнах ПСА.

Тому на постміністерській зустрічі АСЕАН – Японія в Сінгапурі 23 липня 2008 р. глави зовнішньополітичних відомств країн Асоціації вітали ратифікацію японським пар-

ламентом Угоди про всеохоплююче економічне партнерство Японії й АСЕАН та висловилися на підтримку т. зв. «Нової доктрини Фукуди», в якій тогочасний прем'єр-міністр Японії – Фукуда Ясуо (старший син Фукуди Такео) наголосив, що країни Асоціації і Японія мають бути «партнерами, думаючими й діючими разом, поділяючи «спільний погляд на майбутнє», а наступні три десятиліття мають стати «роками будівництва мостів через прірву, що розділяє азійські країни за рівнем економічного розвитку».

Для досягнення такої мети на саміті було вирішено сформувати групу відомих діячів країн АСЕАН і Японії, що мала виробити рекомендації майбутнього розвитку двосторонніх відносин. На зустрічі особливо виділялася потреба тіснішої співпраці в підвищенні енергетичної ефективності, розвитку відновлюваних джерел енергії й боротьбі проти епідемій інфекційних захворювань [12]. Хоча притік прямих японських інвестицій в АСЕАН протягом 2006-2007 рр. скоротився з 10,7 млрд. дол. США до 8,9 млрд. дол. США, серед діалогових партнерів Японія залишилася другим головним джерелом інвестицій після Євросоюзу, але першою серед окремих держав.

В оприлюдненій через рік доповіді «групи мудреців» черговому саміту АСЕАН – Японія, який відбувся в жовтні 2009 р. в Таїланді, підкреслювалося, що інтереси обох сторін «співпадають у регіональному й глобальному плані», а це відкриває для них можливість розвивати партнерство й зберігати свої провідні ролі в будівництві Східно-Азійського співтовариства. Довгострокова концепція розбудови цього Співтовариства стала, на думку авторів доповіді, їхньою спільною справою, а «її здійснення повинне перетворитися в головну ціль співробітництва АСЕАН і Японії» [13].

Постійно притягував увагу багатьох політиків АСЕАН і достатньо успішний приклад створення та функціонування ЄС за доби холодної війни. Тому вже в 1990 р. тогочасний прем'єр-міністр Малайзії – Махатхір бін Мохамад запропонував сформувати регіональне об'єднання під назвою «Східно-Азійська економічна група» за участю шести членів АСЕАН, КНР, Японії й Республіки Корея. Вони могли б стати рушіями майбутньої інтеграції в Азії, але пропозиція глави уряду Малайзії тоді не була реалізована внаслідок заперечень США і Японії, які побачили в ній протидію щойно створеному за їхньою ініціативою форуму АТЕС.

Однак фінансова криза 1997-1998 рр. підштовхнула країни Східної й Південно-Східної Азії до зміцнення регіональної співпраці, й інтеграційні процеси поновилися. Вже 14-16 грудня 1997 р. на другому неформальному саміті АСЕАН у Куала-Лумпурі, за участі представників КНР, Японії та Республіки Корея, було реанімовано ідею прем'єра Малайзії про створення в Східній і Південно-Східній Азії торговельно-економічного блоку, що мав зрівняти позиції цих регіонів з такими регіональними об'єднаннями як Євросоюз та керовані Сполученими Штатами АТЕС і НАФТА.

Відтоді саміти в форматі АСЕАН+3 стали регулярними й проводилися зазвичай після чергових самітів Асоціації, але на поч. ХХІ ст. інтеграційну ініціативу перехопив Китай. Під час дискусій лідерів АСЕАН і групи АСЕАН+3 народилася ідея провести Східно-Азійський саміт із запрошенням ще трьох країн – Австралії, Нової Зеландії й Індії. З огляду на руйнівні наслідки фінансово-економічної кризи 1997-1998 рр., правлячі еліти країн-учасників АСЕАН дійшли висновку, що без тісної кооперації з найбільшими азійськими економіками, включно зі створенням зон вільної торгівлі з ними, Асоціація не зможе реалізувати свої цілі.

Щоправда, Індія геополітично не належить до Азійсько-Тихоокеанського регіону, але друга за чисельністю населення держава світу, що входить до вестмінстерської системи державного управління (разом із Бангладеш і Пакистаном у Південній Азії та Малайзією,

Сінгапуром і Таїландом в АСЕАН), має тісні міжнародно-політичні й фінансово-економічні зв'язки з країнами ПСА. Тому в Асоціації Республіку Індія розглядають як складову частину «Великої Східної Азії», а регіональне співробітництво АСЕАН відкрите як на північний захід у бік Індії, так і на південний схід – до Австралійської Співдружності й Нової Зеландії.

Вже в 2000 р. на саміті АСЕАН+3 на пропозицію південнокорейського президента Кім Те Чжуна була створена Східно-азійська робоча група експертів і видатних діячів із 13-ти країн для розроблення концептуального «Бачення Східно-Азійського співтовариства» (East Asia Vision) й підготовки першого Східно-Азійського саміту. Через два роки в Пномпені була заснована Рада підприємництва САС, виникла спільна мережа електронних комунікацій та ухвалена низка інших заходів із посилення інтеграції в форматі АСЕАН+3.

За підсумками роботи дослідницької групи, що опрацьовувала конкретні пропозиції стосовно політики, економіки й соціальної сфери, на саміті АСЕАН+3 у В'єт'єні в листопаді 2004 р. було вирішено скликати наступного року в Малайзії Східно-Азійський саміт під егідою Асоціації з тим, щоб у подальшому такі зібрання були прив'язані до самітів АСЕАН. Перший Східно-Азійський саміт відбувся 14 грудня 2005 р. в Куала-Лумпурі в форматі АСЕАН+3 із запрошенням глав урядів Індії, Австралії й Нової Зеландії (Росія була присутня в якості гостя), після чого почалася робота над проектом створення Східно-Азійського співтовариства (САС) на взірець ЄС.

У країнах САС, що формується, нині мешкає більше половини населення планети – майже 4 млрд. чол., але 54 % зовнішньоторговельного обігу Асоціації припадає на КНР, Японії й Південну Корею, що визначило серцевину Співтовариства за формулою АСЕАН+3. Таку спонтанну інтеграцію залишилося оформити спільним ринком, але, на відміну від Євросоюзу, промоутери САС вважають, що в Азії вони вповні можуть обійтися без спільної військової й політичної стратегії [14]. Координаційним механізмом створення Співтовариства було вирішено зробити Східно-Азійський саміт, який має збиратися щорічно на додаток до самітів АСЕАН, АСЕАН+1 та АСЕАН+3.

Підсумкова декларація Першого Східно-Азійського саміту наголошувала, що він створюється «в форматі АСЕАН+6 для обговорення політико-економічних питань, що становлять спільний інтерес, задля підтримання миру, зміцнення стабільності й економічного процвітання в регіоні Східної Азії з відкритістю назовні й транспарентністю, з опорою на загальноприйняті норми міжнародного права й спільні цінності та з АСЕАН у якості рушійної сили, що працює в партнерстві з усіма іншими членами Співтовариства» [15, с. 269].

Незважаючи на чергове загострення напр. 2005 р. відносин між КНР, Південною Кореєю та Японією, країни АСЕАН спільно з їхніми північними партнерами погодилися на тому, що майбутнє Співтовариство будуватиметься спершу на базі саме інтеграційного угруповання АСЕАН+3, оскільки на той час воно фактично вже склалося. Таке рішення було безперечним успіхом Китаю й невдачею Індії, уряд якої розраховував на вагомійшу роль у процесі паназійської інтеграції. Офіційний Нью-Делі з піднесенням поставився до своєї участі в Східно-Азійському саміті й навіть висловився на користь підписання його учасниками договору про вільну торгівлю, але партнери віддали перевагу на початковому етапі вужчій інтеграційній схемі.

Першому саміту САС передували тривалі суперечки щодо складу його учасників: Китай від початку прагнув обмежити зібрання 13-ма державами (АСЕАН+3), а Японія, як уже зазначалося, наполягала на запрошенні Австралії, Нової Зеландії й Індії, щоб саміт

і майбутнє Східно-Азійське співтовариство були менш залежні від КНР. Присутність же Австралії, тісно пов'язаної зі США, могла б пом'якшити невдоволення офіційного Вашингтона, що, на відміну від РФ, взагалі не був запрошений до Куала-Лумпура.

Вирішальну роль у вирішенні цієї колізії відіграла спільна політична позиція всіх учасників АСЕАН, що, всупереч потужному тиску Китаю, наполягли на присутності Індії, а чимало з них виступили на підтримку Австралії й Нової Зеландії. Країни Асоціації ефективно застосували тактику політичного балансування між крупними міжнародними акторами й використання протиріч між ними, що вкрай необхідно для реалізації стратегічного курсу на «асаноцентричну» інтеграцію в АТР й дозволяє тією чи іншою мірою відстоювати свої інтереси в різних інтеграційних форматах. Аби закріпити за собою керівну роль, Асоціація вирішила не проводити Перший Східно-Азійський саміт у Пекіні, як того прагнуло керівництво КНР, і наполягла на тому, щоб зібрання й усі наступні саміти Співтовариства відбувалися в країнах АСЕАН.

А той факт, що жоден із учасників Першого саміту САС не забажав присутності США, означав, що для Сполучених Штатів «призначалась» інша – східна частина АТР і трибуна в АТЕС. Реакція офіційного Вашингтона спершу була негативною, а держсекретар США К. Райс ще в лютому 2005 р. висловила стурбованість з приводу формування «закритого» й «інтровертного» угруповання держав Східної Азії [16]. Стосовно ж Росії, то передбачалося, ніби на наступному саміті в Себу (Філіппіни) до 16-ти учасників приєднається й Росія, але цього не сталося.

Щоправда, Малайзія від початку була згодна на включення РФ до САС, тому й запросила В. Путіна, що гостював у грудні 2005 р. в прем'єр-міністра країни Абдулі Ахмада Бадауї, виступити на саміті. Цю пропозицію активно підтримали посткомуністичні країни Східного Індокитаю й М'янма, але Індонезія й Австралія виступили проти – під формальним приводом браку в Росії «сутнісного співробітництва» з країнами АСЕАН. Зрозуміло, що насправді для відмови були зовсім інші й вагоміші причини: Індонезія побоювалася майбутньої конкуренції з боку Росії на ринку скрапленого газу, а Австралія послалася на незадовільний стан справ із дотриманням прав людини й демократією в РФ.

Японію продовжувала хвилювати задовнена й невирішена проблема «північних територій», хоча імперія й не виступала офіційно проти запрошення Росії. Додатковим мотивуючим чинником для офіційного Токіо виступала й відсутність на перших п'яти самітах Східно-Азійського співтовариства президента США Б. Обами, оскільки Сполучені Штати залишилися надійним стратегічним гарантом безпеки острівної імперії.

Стосовно ж обструкціоністської позиції Пекіна, то вона пояснюється визначенням місця західної частини АТР в зовнішньополітичній доктрині КНР як зони виключно китайських інтересів, що потребує перебудови з погляду регіональної безпеки. В Китаї прискіпливо вивчають багатий досвід євроінтеграції, щоб уникнути притаманних їй помилок в аналогічних азійських процесах. По-перше, офіційний Пекін турбує роль США у САС, особливо їхній вплив через ті держави, які можуть слугувати провідниками американських геополітичних інтересів у Співтоваристві, – Японію, Республіку Корея, певною мірою Сінгапур і Таїланд.

Не надто влаштовує КНР і перспектива входження Росії в якості рівноправного учасника в різноманітні інститути політичної й соціально-економічної взаємодії в АТР, у тому числі й у Східно-Азійське співтовариство. Але хоча Росію в ПСА й досі не сприймають у якості такого ж економічного партнера як КНР, США чи Японію, все ж у Шостому саміті САС 19 листопада 2011 р. на Балі (Індонезія) взяли участь Д. Медведев і Б. Обама (хоча на Сьомому саміті 20 листопада 2012 р. в Пномпені Росія вже була представлена міністром закордонних справ С. Лавровим).

Для КНР створення зони вільної торгівлі з АСЕАН (ще 26 серпня 2007 р. Асоціація заявила, що планує укласти всі угоди про вільну торгівлю з шістьма партнерами по САС до 2013 р., у відповідності з наміченим на 2015 р. завершенням створення Економічної спільноти АСЕАН [17]) і просування в напрямку будівництва САС мотивоване стратегічно й економічно. Зіткнувшись із невизначеністю і змінами в зовнішній політиці США після трагічних подій 11 вересня 2001 р., Китай розгорнув широкий дипломатичний наступ задля поліпшення взаємин із південними сусідами, передусім через АСЕАН+3.

Спираючись на цей новий регіоналізм як на засіб обережності, Китай активно протидіяв потенційним наслідкам важко прогнозованої політики однобічності, яку здійснювали в регіоні США. Причому курс КНР на регіональну інтеграцію не був спробою створення якогось єдиного антиамериканського фронту, чимало учасників АСЕАН, а також Японія й Республіка Корея активно включились у цей процес, переслідуючи власні цілі й інтереси. До того ж спершу в аналітичних колах КНР переважали проекти інтеграції в рамках лише Східної Азії у вузькому розумінні цього географічного терміну – через побудову «вісі Пекін – Токіо». Але досить швидко внаслідок чергового загострення китайсько-японських відносин від такого підходу довелося відмовитися, принаймні на невизначений термін.

Розробники китайської зовнішньополітичної стратегії дійшли висновку, що для КНР буде значно легше почати справу саме з Асоціацією, а створення зони вільної торгівлі Китай – АСЕАН спричинить ланцюгову реакцію в формі двосторонніх угод АСЕАН+1 і поступово призведе до єдиної зони вільної торгівлі в межах Східної й Південно-Східної Азії. Для Китаю принциповим було те, що Асоціація виступала політично більш незалежним об'єднанням, ніж військово-політичні союзники США – Японія й Південна Корея. Крім того, учасники АСЕАН зайняли тверду й недвозначну позицію щодо тайванської проблеми, стійко дотримуючись принципу «одного Китаю». Збереження й зміцнення Асоціації в цілому відповідає геополітичним інтересам КНР, незважаючи на розбіжності з територіальних питань у Південно-Китайському морі.

У кінцевому підсумку в експертному загалі КНР взяла гору думка, що в майбутньому Східно-Азійське співтовариство в економічній площині сформується з кількох зон вільної торгівлі в форматі АСЕАН+1, а зона вільної торгівлі Китай – АСЕАН перетвориться на доцентрову силу всієї азійської інтеграції. В подальшому вона зіллється в одну спільну ЗВТ в форматі АСЕАН+3, а пізніше до неї приєднаються й інші країни діалогового партнерства в міру їхньої готовності. Саме такими були й рекомендації вищезгаданої групи експертів, що напрацювала за дорученням саміту АСЕАН+3 концептуальне «Бачення Східно-Азійського співтовариства» за моделлю ЄЕС.

Китайський представник у цій експертній групі – директор Інституту азійських і тихоокеанських досліджень Академії суспільних наук КНР професор Чжан Юнлінь, виступаючи в квітні 2003 р. в Токіо на Конференції з питань азійської економічної інтеграції, наголосив, що «з огляду на глибокі політичні розбіжності серед країн Східної Азії метою політичного співробітництва не може бути створення будь-якої наднаціональної регіональної політичної організації, наділеної наднаціональним правом і адміністративною владою як у Європі. Мова може йти лише про створення механізму політичних консультацій, що пом'якшують суперечності й конфлікти та полегшують їхнє вирішення, коли вони виникають чи можуть виникнути. Враховуючи це, справжня цінність східно-азійського співробітництва – це його процес, а не наперед намічена мета. Процес сам породить механізм, який поєднає країни регіону з більш незалежною зацікавленістю й довірою один до одного» [18].

Але й досі всі формулювання стосовно того, що фундатори САС мають на увазі під терміном «співтовариство», залишаються не вповні чіткими. Приміром, у випущеному в 2008 р. японським Центром міжнародних обмінів збірникові статей із проблематики створення Східно-Азійського співтовариства, зазначається: «Співтовариства – це групи держав, які активно взаємодіють, мають близькі інтереси й спільні історичні долі» [19, р. 94].

Звичайно, викликає сумнів спільність історичних долей таких учасників самітів Східно-Азійського співтовариства як Китай і Японія, чи В'єтнам і Камбоджа, але з усіх навмисно туманних формулювань можна зробити висновок, що йдеться дійсно не про створення певної регіональної надструктури європейського зразка, а про власне процес будівництва того, що уявляється як співтовариство за відомим принципом «ціль – ніщо, рух – все». Таким чином, на практиці реалізується той же підхід, що плідно застосовується й до будівництва Спільноти АСЕАН.

Напередодні Першого саміту САС Сінгапурський інститут оборонних і стратегічних досліджень оприлюднив головні умови успішного просування шляхом будівництва Східно-Азійського співтовариства. Коротко вони зводилися до такого:

- рушійною силою інтеграції в САС може бути лише АСЕАН, а єдність усередині Асоціації – головна умова результативної розбудови САС;
- концепція САС ще не визначена, а її розроблення вимагає чимало часу, тому наразі головним завданням є створення стійкої спільноти безпеки;
- дотримання фундаментальних принципів АСЕАН, викладених передусім у Балійському договорі 1976 р., має бути поширене на всю «Велику Східну Азію»;
- будівництво Співтовариства повинне починатися не рішеннями зверху, а на низовому рівні, що вимагає активного заохочення відносин між націями в усіх областях і на всіх рівнях;
- з гіркими спогадами й образами часів Другої світової (Тихоокеанської) війни слід покінчити, але почуття народів, які стали жертвами окупації, мають поважатися [20].

Ключовою з вищевикладених умов, на нашу думку, є та, що передбачає поширення принципів Балійського договору на весь регіон «Великої Східної Азії». Адже китайські розробники концепції САС від початку виходили з того, що Співтовариство не лише займатиметься економічними проблемами, але й створить механізми регіональної безпеки. Спершу ця роль відводилася щорічним самітам САС, а у віддаленому майбутньому пропонувалося навіть започаткувати «східно-азійський комітет безпеки», що проводитиме консультації й налагодить діалог із проблем безпеки та поступово перетвориться на механізм співробітництва в цій області.

Причому мова йшла про співробітництво з питань нетрадиційної безпеки, що не мало призвести до ліквідації американсько-японського й американсько-південнокорейського військово-політичних союзів. Але водночас не допускалося втручання цих союзів у співпрацю країн САС з питань безпеки. Саме така лінія була прийнята до виконання китайською дипломатією, що до сьогодні на всіх форумах Асоціації виступає з різноманітними ініціативами щодо розвитку діалогу й співробітництва в сфері протидії нетрадиційним загрозам.

Цілком ураховуючи суперечливий і складний характер розпочатого процесу будівництва Східно-Азійського співтовариства, керівництво КНР уникає відвертого виявлення своєї лідерської ролі, всіляко підтримуючи в цій іпостасі АСЕАН. Особливо активно Китай презентує себе в будівництві САС через співробітництво в галузі культури, освіти, спорту, туризму, соціального забезпечення, зв'язків профспілок і наукових центрів, різних неурядових організацій для формування атмосфери довіри і взаємоповаги.

Японія ж, хоча в економічній дипломатії й намагається виступати гарантом фінансової безпеки «Великої Східної Азії», досі не приміряє на себе роль інтелектуального та політичного лідера східноазійської інтеграції (до чого в економічному плані Токіо об'єктивно готовий), остерігаючись, ймовірно, небажаної протидії з боку і АСЕАН, і Китаю. Група японських міжнародників, що розробляли «Глобальну стратегію Японії на першу половину XXI століття», поточною задачею вважають формування зон вільної торгівлі у «Великій Східній Азії» з опорою на Угоду про економічне партнерство між Японією й Асоціацією.

Тому стратегія інтеграції, на їхню думку, має включати дві ініціативи:

1) перспективу комплексного економічного партнерства в Східній Азії (Comprehensive Economic Partnership in East Asia, CEP EA) за участю АСЕАН як ключової регіональної організації, Японії, Південної Кореї, КНР, а також Індії, Австралії й Нової Зеландії;

2) створення міжнародної організації, що стала б політичним форумом і «мозковим трестом», на кшталт Організації економічного співробітництва та розвитку [21].

Отже, будівництво Східно-Азійського співтовариства немислимо без рівних і гармонійних китайсько-японських відносин, їхнє поліпшення останнім часом було із задоволенням зустрінуте в усіх країнах АСЕАН. В експертному товаристві висловлюються думки, що для дійсної регіональної інтеграції «Великої Східної Азії» одного двигуна – АСЕАН – очевидно замало, й необхідний другий, більш потужний, у складі Китаю і Японії. На другому діалозі експертів Японії, США і країн Азії на тему Східно-Азійського співтовариства, що відбувся в січні 2008 р. в Токію, японські науковці стверджували, ніби АСЕАН взагалі не є двигуном, а лише займає тимчасово вакантне місце водія, що вказує дорогу, а двигуни знаходяться в іншому місці, тобто в КНР і Японії, що «прохають водія вести машину обережніше» [21].

Таким чином, швидше всього, країни «Великої Східної Азії» не мають наміру розбудувати Співтовариство як копію Євросоюзу. Вони віддають перевагу підтримці різних форм преференційного двостороннього і регіонального співробітництва під єдиним поняттям «Східно-Азійського співтовариства», вже випробуваним в АСЕАН. В усякому випадку, є спільне розуміння того, що подальше економічне зростання без просунутої регіональної інтеграції неможливе.

Процес дедалі більше набуває характеру незворотної історичної тенденції: для країн Східної й Південно-Східної Азії вже не стоїть питання, будувати Співтовариство чи ні, питання полягає в тому, як його будувати. Отже, важливий не стільки кінцевий результат, скільки рух до нього, що забезпечує соціальний і міждержавний мир, безпеку та економічне зростання, а відповідно – політичну й соціальну стабільність та збереження при владі політичних еліт і відповідних режимів.

Нині очевидно, що щорічні Східно-Азійські саміти стали новим регіональним форумом, який відіграє істотну роль у підтриманні політичної стабільності й інтеграційних процесів у напрямку створення САС зі своєю суто регіональною специфікою. Протягом останнього десятиліття країни Східної й Південно-Східної Азії довели своє прагнення вивести регіональне співробітництво далеко за межі традиційної міждержавної взаємодії. Зупинити цей процес уже неможливо, незважаючи на весь песимізм і скептицизм, якими він супроводжується.

Виходячи із сучасної міжнародно-політичної ситуації в регіоні, мир і стабільність можуть бути збережені лише в тому випадку, коли всі держави «Великої Східної Азії» погодяться прийняти однакові норми й принципи, а такими є принципи самої Асоціації. Адже АСЕАН була першим об'єднанням держав регіону, що спробувало встановити такі

норми й принципи з моменту свого народження й зберігає їх досі чинними за всіх критичних оцінок ефективності й оперативності Асоціації як у минулому, так і в сучасному. Це неодноразово дозволяло АСЕАН рятувати Азійсько-Тихоокеанський регіон від розростання конфліктів і нестабільності.

Список використаних джерел

1. Naidu G.V.C. Whither the Look East Policy: India and South-East Asia / G.V.C. Naidu // Strategic Analysis (Institute for Defense Studies and Analyses). – 2004. – Vol. 28, No. 2. – P. 331-346.
2. Авторитаризм развития: генезис, функции, перспективы (круглый стол) // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 5. – С. 24-56.
3. Мясников В. С. Безопасность в Восточной Азии : обновляющиеся горизонты / В. С. Мясников // Восток (ORIENTS). – 2005. – № 4. – С. 106-114.
4. Козлов А. А. Особенности внешнеполитической активности КНР в период финансового кризиса в Восточной Азии / А. А. Козлов // Китай и АТР на пороге XXI в. – М. : Наука, 1998. – Ч. I. – С. 40-53.
5. Канаев Е. АСЕАН-КНР: новая парадигма отношений в сфере безопасности / Е. Канаев // Проблемы национальной безопасности во внешней политике КНР / Отв. ред. чл.-корр. РАН Г. И. Чуфрин. – М. : ИМЭМО РАН, 2005. – С. 110-122.
6. Володин Д. А. США, Китай и новое военно-стратегическое уравнение в АТР / Д. А. Володин // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 2. – С. 74-81.
7. Ramachandran S. India signs on as Southeast Asia watchdog / S. Ramachandran // Asia Times online, April 5, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.atimes.com/ind-pak/DD05Df01.html>.
8. Kapila S. China and the Major Asian States : An Analysis / Subhash Kapila // South Asia Analysis Group, Paper No. 945. – 2004, March, the 9th.
9. Лебедева Н. Индия на пути к статусу великой державы / Н. Лебедева // Азия и Африка сегодня. – № 10. – 2006. – С. 3-7.
10. Володин Д. А. США, Китай и новое военно-стратегическое уравнение в АТР / Д. А. Володин // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 2. – С. 74-81.
11. Kuppuswamy C. S. ASEAN Economy – Dominated by China? / C. S. Kuppuswamy // South Asia Analysis Group, Paper No.1184. – 2004, December, the 10th.
12. ASEAN Chairman's statement on Conference in Singapore 23 July 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.WebNewsWire.com>.
13. ASEAN – Jar EPG [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.15thASEAN-summit>.
14. Информационное агентство DV-NEWS. 08.08.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dvnews.com>.
15. АСЕАН в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы / Л.Е. Васильев [и др.]. – М. : ИД «ФОРУМ», 2010. – 368 с.
16. Pomonti J.-C. Un sommet sans les Etats-Unis. Redistribution des cartes en Asie / Jean-Claude Pomonti // Le Monde Diplomatique. – Decembre 2005.
17. ASEAN to complete free trade agreements by 2013 // Forbes. – 2007, August the 26th.

18. Zhang Yunling. Toward an East Asian Community. Still a Long Way to Go. Paper Prepared for the Research Institute of Economy, Trade and Industry (RIETI) International Symposium «Asian Economic Integration: Current Status and Future Prospects», April 22-23, 2002, Tokyo, Japan / Zhang Yunling [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rieti.go.jp.
19. Tanaka H., Liff A. The Strategic Rationale for East Asia Community Building / H.Tanaka, A.Liff // East Asia at a Crossroads / J. Wanandi and T. Yamamoto (Eds.). – Tokyo: Japan Center for International Exchange, 2008. – P. 90-104.
20. Hersutanto B. Prospects for East Asia Community: Security Perspective. October 2005 / B. Hersutanto [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csis.org/id/papers/wpi063>.
21. Report of the Second Japan-US-Asia Dialogue on «An East Asian Community and United States». January 22, 2008. – Tokyo : The International House of Japan, 2008.